

знамениту фразу Станіславського: "Якщо в першому акті на стіні висить рушниця - у третьому акті вона обов'язково повинна вистрелити. Так, "зброя" ця - досить небезпечна і для тих, хто її тримає - антикультизм, за своєю суттю, рівно негативно відноситься до релігійності, як найвищої цінності, незалежно від "канонічності" та "історичності" тієї чи іншої Церкви. Принагідно згадати в цьому зв'язку слова відомого англійського богослова Клайва Льюїса: "Горе тим містам, що запрошують на свій захист чужоземних найманців - дуже часто "захисники" самі стають новими господарями тих, кого раніше захищали".

Втім, здається, що керівництво РПЦ, зокрема, митрополит Кирило, задоволений особистою позицією Дворкіна на протидію в першу чергу "тоталітарним сектам" - зовні та всередині РПЦ, і намагається не помічати загально-антирелігійної сутності антикультизму. Тим більше, що після останніх парламентських та президентських виборів у Росії позиції націоналістичних сил при владі ще більше зміцніли. Про це свідчать, наприклад, постійні намагання ввести в школах викладання релігійних предметів, організацію консультативних рад при президентові з виключенням в них представників багатьох "неісторичних" релігійних організацій, тощо.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Справжній послідовний антикультизм за своєю суттю - глибоко ворожий будь-якій релігійності, коли віра в Бога стоїть на першому, а не на менш важливих місцях у системі цінностей будь-якого. Антикультизм "воцерковлений", котрий Дворкін оставив на службу РПЦ, намагається це не афішувати, використовуючи прикриття найбільш впливової церковної організації для розправи з віруючими інших конфесій. Щоправда, замовчування цього не дуже бажаного для антикультистів факту не дуже їм вдається. Крім того, антикультизм поки що епізодично використовується і для розправи над тими чи іншими "відхиленнями від норми" всередині самої РПЦ. А "відхилення" ці, з вимогами демократизації церковного життя стануть дедалі поширенішими, причому, вони об'єктивно можуть бути направлені на цілі, далекі від справжньої демократії. Можливо, зокрема, саме й для "консервування ситуації" керівництво РПЦ і допускає занадто одіозну, як для класичних релігійних організацій, практику антикультистів.

Враховуючи вищесказане, можна зробити припущення, що в найближчій перспективі кардинальних змін у взаємному використанні РПЦ та антикультистських організацій набутоків та допомоги одне одному не відбудеться. Відповідно мало зміниться також патронаж УПЦ антикультистських центрів на Україні, які, власне кажучи, й виконують "левоу частку" роботи щодо формуванню негативного іміджу нових релігійних об'єднань та протидії їм, під приводом "боротьби проти тоталітаризму". Втім, не треба знімати з рахунку можливість певних змін усередині самої РПЦ - основного фактору сили антикультизму взагалі, та антикультизму на українських теренах, зокрема. Це вимагає постійного моніторингу таких змін, а, відтак, і продовження наукових досліджень даної теми.

П.Павленко*

НЕОХРИСТІЯНСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СВОБОДИ РЕЛІГІЄВІЯВУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ

Постання в українському суспільстві нетрадиційних, у тому числі й неохристиянських, конфесій викликане рядом факторів. Певною мірою навернення частини українців до нетрадиційної релігійності спричинене кризою суспільно-

* Старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, к.філос.н.

політичного життя, трансформацією світоглядних орієнтирів і знеціненням ідейних дороговказів попередньої системи вартостей. Кризові явища не обійшли і традиційно-релігійної сфери суспільства. Це вилилося в кризі традиційних церков. Як наслідок, останні опинилися в стані міжособного протистояння й ідеологічної ворожнечі, боротьби за сфери впливу на громадськість. Це помітно позначається на свідомості віруючого. Недостатня увага кліру до релігійних запитів людини, часто-густо формальне проведення культово-обрядових заходів, невідповідна поведінка священнослужителя складають передумови для переходу звичайного віруючого в лоно нетрадиційної релігійності в надії там віднайти необхідний особистісний релігійний комфорт. На запитання “Якщо раніше Ви сповідували іншу релігію, то що стало причиною її зміни?” (з серії анонімних опитувань членів нетрадиційних конфесій, що проводило в 1994-1999 роках Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України) характерними відповідями були такі: недосконалість (застарілість) традиційного віровчення, формальність проведення богослужінь, негативна поведінка священнослужителів, прагнення до самопізнання, самовираження, вплив проповідника нетрадиційної конфесії.

Однак навернення людей в лоно нетрадиційних релігій зумовлене й ще одним важливим фактором. Нетрадиційна релігійність характерним для неї універсалізмом відповідає культурним запитам частини українського суспільства (передусім інтелігенції), що не встояла в минулому перед антиукраїнською ідеологічною машиною, яку прокотили по українському народу Російський царат і Радянська влада, виховуючи серед українців особистості, що стали чужими щодо почуття національного. На наших теренах було зроблене все можливе, щоб “стерти з лиця землі” Україну як народ, як державу, як культуру: частково було знищено (деформовано) українську мову, національну культуру, традиційну релігійність, національні традиції та звичаї. Зважаючи на це, частина українського суспільства, загалом інтелігенція, відтак стала нездатною усвідомити величні скарби нашої етнологічної культури, а відтак – неспроможною застосувати їх для розвою нації, у справу розбудови її державності. А оскільки віровчення нетрадиційних релігій в цілому є універсалістськими за духом, стоять поза фактором будь-якої національної ідеї, проголошуючи здебільшого ідеї національного зречення, підмінюючи національну ідею космополітичним її антиподом, то цей характерний ідеологічний пасаж знаходять відгук передусім серед числа тих українців, які є національно несвідомими, постаючи жертвами інтернаціоналізації радянської доби.

Неохристиянські закордонні місіонери, пастори і проповідники, репрезентуючи постмодерну глобальну культуру під личиною так званого “вселенського християнського братства”, зводячи її в ранг заповіді Господньої, змушують в такий спосіб особу цуратися національного як елементів дикого “язичництва”, “сатанізму”, що протистоять “духові і букві” новозавітного закону. Втім у релігійній літературі нетрадиційних конфесій надто важко віднайти такі поняття як “космополітизм” чи “космополіт” (останні все ж вважаються явищами політичного порядку), але універсалістський, космополітичний характер нових релігійних утворень очевидний.

Навернення в лоно нетрадиційних релігій для національно несвідомих українців постає як відносно легкий і безболісний процес, що не вимагає великих зусиль до зміни (підміни) власного національно-культурного підґрунтя чи взагалі його нівеляції. Як правило ці останні й становлять переважну більшість серед числа вірних нетрадиційних конфесій.¹ З огляду на це, дослідження нових релігійних меншин (далі – НРМ) і рухів (далі – НРР), зокрема харизматичного руху в межах сучасного неохристиянства саме в контексті його впливу на розвиток

¹ Нові релігійні течії і культури в сучасній Україні // Українське релігієзнавство. – 1996. - №1. – С. 19

мультикультуральної (чи, скоріше, глобально-культурної) ідентичності є доволі актуальним і своєчасним для України, оскільки діяльність НРМ і НРР у сучасному українському суспільстві часто-густо розцінюється як загроза національно-відроджувальним і державотворчим процесам, як певна ідеологічна і культурна опозиція державним, національним і традиційно-релігійним інтересам.

Механізм залучення особи до неохристиянського руху в Україні пов'язаний насамперед із зміною її світогляду (і не тільки релігійного). Нові переконання, детерміновані віроповчальними нормами, обумовлюють трансформацію не тільки поведінки і способу життя віруючого, а й його громадянської самоідентифікації, громадянської позиції в суспільстві, бо ж він опиняється, виходячи вже з факту нетрадиційності віровчення у межах українського соціуму, на точці перетину, з одного боку, різних чужорідних як ментально не успадкованих ним культурних і релігійних систем та схем, а з іншого – універсалістських, синкретичних і космополітичних (точніше неокосмополітичних) смислових парадигм.

Як витікає з низки опитувань, під маскою неохристиянського віровчення проголошується, по суті, неокосмополітизм із його ідеєю глобальної культури доби постмодерну. Треба зауважити водночас, що ми жодним чином не ставимо за мету з'ясувати теологічний бік доктрини конфесії, тобто вияснити відповідність останньої новозавітній як ідейному еталону. У вічі кидається інше. Неохристиянський рух, говорячи словами Ісуса Христа, поруч із сіянням доброго насіння євангельської віри, сіє й кукіль – постає провісником нової денационалізованої культури.

Але неокультура чи глобальна культура новітнього часу є плодом тільки техногенної цивілізації і, власне, немає нічого спільного ні з вченням Нового Завіту, ні з етнічною чи національною культурою як такою, бо ж в ній (глобальній культурі), насамперед, немає місця для особистості, для конкретного "Я", не зауважуючи вже на тому, що вся її суть звільнена від притаманних для звичайної культури стрижнів. Вона не має ні етнічного коріння (попри те, що частково спирається на окремі етнічні, здебільшого зовнішні, виразники окремих конкретних культур), ні часу і місця свого походження, ні історії. Вона вкрай глобальна, універсальна й позачасова, а отже -- мінлива, безформна, еkleктична, тобто є лише штучним витвором планетарної цивілізації. "Глобальна культура не пишається історією чи історіями: фольклорні мотиви вона використовує й розробляє для зовнішнього оздоблення зорієнтованої на сьогодні й майбутнє "науково"-технічної культури."¹ Вона є тільки підробкою, спробою підміни етнічних культур, зумовленою прагненням технічно й інформаційно розвинутих суспільств підпорядкувати менш цивілізовані, але культурні держави й етноси.

Риси цієї постмодерної технічно-цивілізаційної універсальної культури якраз і проглядаються у віровченнях неохристиянства. Незважаючи на те, що його адепти зауважують на своїй прихильності до національного, сфера останнього в їхній уяві окреслена тільки зовнішніми її атрибутами – частково українською мовою, національним костюмом, виставленим українським прапором в молитовному залі, окремими звичаями. А оскільки глобальна культура вільна від чітких етнічних кордонів, то своєю зовнішньою універсальністю вона може прижитися в будь-якому етнічному середовищі, постаючи в ньому як деякий вірус, який надто важко попервах локалізувати, але який спрямований на тотальне нищення культурної сфери того чи іншого етносу.

Треба усвідомлювати, що людини без етнічної належності не може існувати. Нівеляція етнічності особи і цілого народу перетворює його тільки на згромадження людей, на масу, якою в умовах технічно-інформаційної цивілізації дуже легко маніпулювати. Зрозуміло, що за таких умов саме поняття "державна" стає умовним, також зовнішнім, географічно-територіальним.

Так, наприклад, в Україні серед палітри різного толку неохристиянських напрямів

¹ Сміт Е.Д. Національна ідентичність.- К., 1994.- С.164.

найпотужнішим і найчисельнішим є харизматичний рух. Його універсалістська ідея “відродження” особистості і нації передбачає виключно відродження їх “взагалі”. Авторитарне зерно спричинює нав’язування монополії, влади над тисячами віруючих і спрямоване насамперед проти їхньої етнічної чи національної належності в ім’я якогось “вищого” “громадянства неба”. Власне кажучи, харизмати, живучи на цій землі, люблять її стільки, скільки це важливо і можливо у світлі їхніх віровчень і необхідне їм для ортодоксального ведення релігійного життя. Однак їхній кінцевий ідеал - не реформація, не розбудова, не вдосконалення “цьогосвітнього” суспільства, а пасивне очікування й сподівання досягти єднання з Богом.

Більшість представників неохристиянських громад не ідентифікує себе в етно-національному і культурному просторі, обстоює відверто агресивні космополітичні, наднаціональні, інтернаціональні, позанаціональні, ненаціональні погляди, мотивуючи це тим, що справжнє, новозавітне християнство стоїть поза етнічними й культурними вимірами. З останнім навряд чи можна погодитися, бо ж в Біблії немає жодного тексту, який би довів це твердження.

У світлі національного неохристиянські спільноти України, як і загалом сучасна нетрадиційна релігійність, утримує і ще один, вельми проблемний аспект – мовний. Для пасторів неохристиян не є притаманним звертатися до українців їхньою рідною мовою. Серед вірних можна чути російську мову (нею видруковується більша частина літератури релігійного вжитку, проводяться культово-обрядові заходи, радіо- і телепередачі), і лише деінде, як виняток, українську. А це тому, що лідери громад, принаймні у Центрі і на Сході України, озброївшись тенденційно підібраними текстами з Нового Завіту, зауважують, що “мова виявляється не так вже й важливою”, бо ж “важливішим є те, щоб вона була доступною для розуміння”. А оскільки для неохристиян “важлива не мова як така, а істина”, то “мова церковного богослужіння, - зауважують вони, - мусить бути Євангельською”, “мусить бути такою, якою духовний наставник зможе ясно донести шлях любові Божої”. Втім підтекстом висловлювань “євангельська мова”, “християнська мова”, “мова не важлива” стоїть прийняття російської мови як винятково мови релігійно-культового вжитку. Все це засвідчує низький рівень національного самоусвідомлення членів нетрадиційних громад, переважну більшість у лоні яких становлять все ж етнічні українці.

Однак нехтування рідною мовою для українця, не дає права кеоівництву НРТ надавати російській мові провідний статус. Пам’ятаймо, що російська мова ніколи не була і не буде українцеві рідною. Шкода, що чимала частка українського народу забула прабацьківську науку: “Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, але камінь має”.¹ Парадоксально, але маючи закріплену в Біблії ідею служити Богові і проповідувати народам віровчення їхніми рідними мовами (Кор. 14), неохристияни явно її ігнорують.

До речі, становище українців у справах мови завжди було оригінальним. Навіть у добу сучасного українського ренесансу, коли українська мова здавалося б отримала всі права й волю, частина українців, як і колись, не прив’язує ваги до своєї рідної мови, продовжуючи й надалі користуватися виключно російською. А рідна мова будь-якої нації, нарівні з її традиціями і звичаями, складає “ті найміцніші елементи, що об’єднують окремих людей в один народ, в одну націю”², тобто є однією з головних її ознак, охоронцем і виразником його етнічності. Із нехтування, презирливого ставлення окремих українців до рідної мови починається руйнація власної національної культури. Чужі мови, як показує історичний досвід, не спроможні були надати Україні культурного поступу. На противагу своїм пануванням вони спричинили в Україні лише “страшний анальфабетизм серед простолюддя і недоуцтво

¹ Українець О. Чому серце плаче, крається надвоє... - К., 1997.- С. 8.

² Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис.- К., 1991.- Т.1.- С. 9.

серед інтелігенції. За цим пішли великі культурні, економічні й політичні шкоди для однієї з найбагатших країн Європи й Землі.”¹

Саме мова, як один із головних виразників національного, у часи сьогодення не просто прилучає людину до певного етнічного середовища, до етнічної культури, але й складає зміст її життя, роблячи її достойним членом суспільства.² Таким чином, якби нетрадиційні релігійні організації намагалися використовувати як засіб релігійної пропаганди українську мову, то це вже був би перший крок до поваги національних почувань українців. У протигагу цьому буде продовжуватися процес русифікації українців, але тепер вже під прапорами релігійно-неокосмополітичних ідей, які відтак органічно прийшли у витлумаченні національного на зміну комуністичній ідеології.

У цьому контексті треба зауважити, що неохристиянським “програмам” русифікації піддатні виключно українці і тільки у Центрі і на Сході України. Ситуація ж на Заході держави абсолютно інша. Наприклад, у ряді громад Закарпаття мовою богослужбового вжитку є, поруч із українською, також угорська, циганська у відповідності зі співвідношенням кількісного складу представників етнічних меншин (угорців чи циган) у громадах. Не поодинокими є випадки, коли до складу вірних громад входять виключно угорці чи цигани. У подібних випадках домінуючою мовою громад є мова етнічної меншини. Більше того, ці громади часом починають розцінюватися її членами навіть як окремі етнічні утворення в межах етнічних меншин.

Проте витлумачення, наприклад, тих само харизматичних громад на Західній Україні етнічними одиницями є доволі сумнівним і тим, що не відповідає дійсності, попри те, що представники етнічних меншин завзято намагаються боронити зворотне. Аргументом цьому слугує те, що сама по собі мова, ще не може характеризувати її носіїв як етнос, як культуру, оскільки завжди існує в комплексі з іншими етнічними чи національними виразниками. До речі, цей момент можна прослідкувати на прикладі так званого “російськомовного населення” як певного згромадження людей, яких об’єднує у групу тільки один мовний фактор, але які не є етнічно (бодай навіть формально) однорідними, а відтак не є етнічною культурою.

Нетрадиційно-релігійний універсалізм стає продовжувачем справи русифікації українського суспільства. Так, з одного боку, нівелюючи національно-культурні виразники українців, а з іншого – закидаючи сітку русифікації, то про яке “відродження” української нації при цьому може йти мова. Зважаючи на все це, із усією відповідальністю можна висновити, що мету різного роду неохристиянських і неоорієнталістських релігій становить виховання людини “без роду і племені”.

Відтак неохристиянський рух, разом із іншими НРР в Україні, з часом, із огляду на факт стабільного й динамічного поширення його та віковий ценз (20-40 років) його adeptів, може зумовлювати непоправні негативні трансформації не лише етно-культурного порядку, а й бути каталізатором руйнування державності, бо ж його лоно складають молоді громадяни України. А оскільки громадянин має не лише конкретні, конституційно закріплені за ним права і свободи, що стверджують статус особи в суспільстві, а й певні громадянські обов’язки перед державою, які в сумі утворюють сталий правовий зв’язок особи як громадянина з державою, то, зрозуміло, що універсалістські і неокосмополітичні уподобання такого громадянина чреваті своєю односторонністю, тобто суто егоїстичними намірами особи користуватися своїми правами і свободами, при цьому нехтуючи своїми обов’язками перед суспільством. І не дивно, що в ряді країн, зважаючи на це, на діяльність ряду неохристиянських конфесій накладені суворі обмеження.

¹ Рудницький С.Л. Чому ми хочемо самостійної України?- Львів, 1994.- С. 332.

² Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація.- Дрогобич, 1994.- С. 118.

Діяльність неохристиян, як поруч й інших нетрадиційних НРР, в Україні обумовлена не стільки тим фактом, що вони, як виявляється, зневажливо ставляться до української мови, а скільки тими обставинами, що вони, здебільшого, є виразниками процесу духовного поневолення нації, культурної експансії проти неї. І проблема криється не в тому (чи не так в тому), що нетрадиційна релігійність встановлює в українському суспільстві свої ідеологічні мірила, а в тому, що самі українці дозволяють це проробляти з собою. Якщо споглядати релігійний пласт українського народу в політико-історичному контексті, то видається що українська релігійна сфера завжди спричинювала і завдавала великої частки невизначеності і мук у море страждання українців, доводячи народ до вкрай поруйнованої (і не лише духовної) пустелі. Терени сучасної України як ніколи виглядають добрим ґрунтом для впровадження неорелігійних ідей, так бо відчуття національного чималої частини населення є або знищеним чи понівеченим, або ж знаходиться в ембріональному стані. Не поодинокими є асимпатичні інтонації серед українців щодо українського національно-відродницького процесу, неприйняття української національної ідеї, витлумачування її як ворожої. І те, чого бракує зараз українському суспільству, і що є і було причиною нашого занепаду повсякчасно – то це брак, власного національного самоусвідомлення, національної гідності. Саме він і складає плідний ґрунт для розповсюдження різного роду НРР в українському культурному просторі.

В ідеалі кожна нова релігія, яка з тієї чи іншої причини з'являється в Україні неодмінно мусить бути прилученою до національної ідеї. У противному разі вона буде виконувати в суспільстві негативні функції – буде виразником, з одного боку, чужих національних та релігійних ідей, культур, духовності, традицій тощо, а з іншого – універсалістських, глобальних, неокосмополітичних ідеалів. Вона не просто буде випадати із загальнонаціонального контексту державотворення й національного становлення, але, не будучи скріплена національною ідеєю, буде проголошувати іншу, ідею інонаціональну чи антинаціональну і тим виконувати в українському суспільстві функцію антидержавну, що призведе зрештою не до консолідації суспільних мас, а до протистояння, і не лише релігійного, а й політичного.

Існування в суспільстві різноманіття різних релігій і культур як явище саме по собі ще не становить щось негативне, зле. Свідома самоізоляваність будь-якого етносу, самозацикленість суто на власній культурі і національній релігії також не несе в собі нічого корисного і здорового для нього: народ буде невпинно і поступово деградувати і, зрозуміло, не лише культурно. Досвід багатьох цивілізованих держав світу доводить, що саме поліконфесійність й співіснування в суспільстві, поруч із основною, корінною національною культурою інших культур, як то не парадоксально здавалося б на перший погляд, є доброю ознакою здорової нації. Однак поліконфесійний комплекс плідно функціонує лише в суспільстві, яке міцно тримає за смислові дороговкази гуманістичні почуття справедливості, свободи й ідеали демократії. У такому суспільстві перш за все поважається громадянами їхня національна культура (передусім мова, традиції), а національно-патріотичні почуття його громадян значно перевищують і протидіють будь-яким аморфним абстрактно-національним чи позанаціональним ідеям, так бо національна культура такого суспільства надійно охороняється національною ідеєю і свідомими щодо неї його представниками, однак при цьому все ж маючи можливість “спілкуватися” без втрат для себе з іншими співіснуючими культурами (у тому числі і національно-релігійними).

Іншими словами, здорове, національно свідоме суспільство ніяк неспроможне йти, як на налігачі, за чужими культурами і релігіями. Воно, тримаючи за парадигму свою національну ідею, неодмінно переломить будь-яку з них через призму свого національного досвіду, підпорядкувавши їх (чужі культури і релігії) собі на благо.

“Така ієрархія суспільних цінностей забезпечує в цивілізованих суспільствах стабільне існування усіх релігій, націй, окремої особи. За умови досягнення такого рівня цивілізованості українці зберігають свій етнос і розвивають себе як нація, зберігаючи усе багатство релігійного ставлення до світу”.¹ Проте у випадку з неохристиянським рухом ми маємо справу не з агресією чужих етнічних культур, не з етнічною колонізацією, а з штучною псевдокультурою, що набагато серйозніше, бо ж наслідки її впровадження ще є не до кінця з’ясованими.

М.Кирюшко*

ПИТАННЯ ПОДАЛЬШОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ МУСУЛЬМАН В УКРАЇНІ

Мусульманська громада в Україні в останні роки динамічно розвивається. З початку 90-х років кількість мусульман у країні швидко збільшувалася й продовжує нині зростати насамперед за рахунок повернення до ісламу представників народів, що традиційно його сповідували, внаслідок демографічних і міграційних процесів, повернення на історичну Батьківщину кримських татар, а також звернення до ісламу нових мусульман з числа етнічних українців і росіян. Після 1991 року, коли в країні почалася нормалізація релігійного життя, коли Україна практично перейшла до демократичного стандарту релігійних свобод, кількість мусульманських громад у нашій країні зростає багаторазово. В 2004 р. в Україні діяло 445 мусульманських громад, які мали статuti, зареєстровані у встановленому законом порядку, а також 22 громади, що функціонували без реєстрації статутів, що цілком допускається українським законодавством. З них на території Кримської автономної республіки діяло 349 мусульманських організацій з уставами, які пройшли реєстрацію, і 20 громад без подібної реєстрації. Мусульмани України мають 7 духовних навчальних закладів з 276 слухачами, що навчаються в них, 90 недільних шкіл, 5 періодичних видань. В 2004 р. у мусульманських організаціях працює 433 духовні особи, з яких лише 20 іноземців. У розпорядженні мусульманських громад перебуває нині 160 мечетей і молитовних будинків, з яких 10 є пам'ятниками архітектури. 44 будинки перебувають у власності мусульманських громад, 18 - у користуванні. 98 приміщень пристосовані ними для здійснення молитви. 54 будівель зведено в період 1992-2003 р. Найвідомішими серед них є мечеті "Ібн Фадлан", "Ан-Нур", "Ар-Рахма" та інші. Нині будуються ще 23 мечеті. У країні діють три духовно-адміністративних центри: Духовне управління мусульман Криму, Духовний центр мусульман України і Духовне управління мусульман України. Можлива поява ще й інших організаційних структур.

Однак наукове вивчення стану й соціальних орієнтацій цієї важливої, динамічної й помітної релігійної групи населення України ще практично не проводилося, що обумовлено значною складністю організації дослідження такого об'єкту, а також відсутністю будь-якої державної підтримки цього напряму наукових досліджень. Внаслідок цього конкретні соціальні параметри життя мусульман в українському суспільстві протягом останніх 14 років залишаються практично невідомими. Більше того - невідомою була навіть точна кількість мусульман у країні.

З метою усунення цих лакун й одержання об'єктивної інформації про соціальні параметри життя мусульман у сучасній Україні в 2003 р. Асоціація громадських організацій "Арраїд" ініціювала підготовку й проведення соціологічного

¹ Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. - С. 286.

* Провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, к.філос.н.